

Studijní text k projektu

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

Žák jako oběť kybergroomingu

PhDr. René Szotkowski, Ph.D., Mgr. Kamil Kopecký, Ph.D.

Olomouc 2016

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

Kybergrooming – vymezení pojmu

Kybergrooming patří mezi nejnebezpečnější rizikové jevy realizované v prostředí informačních a komunikačních technologií (dále ICT). Termín kybergrooming byl již definován mnoha autory, pro potřeby studijního textu jsme níže uvedli vymezení daného termínu, které považujeme za nejoptimálnější.

Termín kybergrooming (child grooming, grooming) označuje chování uživatelů internetu (predátorů, kybergroomerů), které má v oběti vyvolat falešnou důvěru a přimět ji k osobní schůzce. Výsledkem této schůzky může být sexuální zneužití oběti, fyzické násilí na oběti, zneužití oběti pro dětskou prostituci, k výrobě dětské pornografie apod. Kybergrooming je tedy druhem psychické manipulace realizované prostřednictvím internetu, mobilních telefonů a dalších souvisejících technologií (Berson 2002, O'Connell 2001, dále Kopecký 2010 aj.).

Rysy kybergroomingu

Nejčastější výskyt kybergroomingu

Kybergrooming je často vázán na synchronní i asynchronní komunikační platformy, nejčastěji veřejný chat, internetové seznamky, instant messengery a VoIP (např. Skype, Messenger, Viber apod.) a v posledních letech také na sociální sítě (Facebook, Twitter, Ask.fm, Google+ a další). Podle řady výzkumů (CEOP 2008 a další) probíhá kybergrooming nejčastěji právě v prostředí instant messengerů (56 % případů), další pozici pak obsadily sociální sítě (11,4 % případů). Internetoví predátoři však kromě těchto komunikačních prostředí využívají také inzertní portály, na kterých nabízejí dětem různé možnosti výdělku či kariéry (např. v oblasti modelingu), často navštěvují portály zaměřené přímo na nezletilé uživatele internetu (dětské portály, portály zaměřené na volnočasové aktivity, herní portály a další internetové stránky).

Obrázek č. 1: Ikony vybraných služeb na internetu s nejvyšším výskytem kybergroomingu

Délka manipulace dítěte

Psychická manipulace v rámci kybergroomingu probíhá obvykle delší dobu – od cca **3 měsíců** po dobu několika let. Tato doba je přímo závislá na způsobu manipulace a na důvěřivosti oběti. Existují případy, kdy predátor manipuloval dítě po dobu **2 let**, než došlo k osobnímu setkání a sexuálnímu zneužití.

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

Oběti kybergroomingu

Oběťmi kybergroomingu jsou zpravidla děti a mládež, nejčastěji ve věku 11–17 let. Lze předpokládat, že oběti tvoří zejména ti uživatelé internetu, kteří tráví velké množství volného času v online komunikačních prostředích (chat, instant messengery, sociální sítě), kde také navazují virtuální kontakty s ostatními (hledají zde kamarády, přátele, životní partnery). V posledních letech se také objevuje stále více případů kybergroomingu, ke kterým došlo na některé ze sociálních sítí (Facebook, MySpace, Twitter apod.). Ty díky propracovanému systému virtuálních sociálních vazeb poskytují ideální podmínky pro jeho realizaci.

Děti a mládež jsou k manipulaci náchylnější zejména proto, že dosud nemají plně rozvinuté sociální dovednosti a mají nedostatek životních zkušeností (Lamb & Brown 2006). Výzkumy předpokládají, že útočníci tuto skutečnost využívají i při výběru obětí.

Mezi nejčastější oběti patří:

- A. děti s nízkou sebeúctou nebo nedostatkem sebedůvěry** (lze je snadněji citově či fyzicky izolovat),
- B. děti s emocionálními problémy, oběti v nouzi** (často hledají náhradu za své rodiče a potřebují pomocnou ruku),
- C. děti naivní a přehnaně důvěřivé** (jsou ochotnější zapojit se do online konverzace s neznámými lidmi, obtížněji rozpoznávají rizikovou komunikaci),
- D. adolescenti/teenageři** (zajímá je lidská sexualita, jsou ochotni o ní hovořit).

Útočník v rámci kybergroomingu

Kyberútočníci (predátoři) tvoří heterogenní skupinu, ve které nalezneme jak uživatele s nízkým, tak i vysokým sociálním statutem (právníky, učitele, policisty). V řadě případů oběť pachatele zná a je na něm závislá (v 85–95 % případů) (Choo 2009), často bývá útočníkem také známý rodiny oběti. Mezi útočníky dle výzkumů převažují osoby, které dosud nebyly trestány. Kybergroomery se ale někdy stávají i ti, kteří již byli za sexuální útoky proti dětem a mladistvým odsouzeni a došlo u nich k recidivě. U většiny útočníků byl diagnostikován patologický zájem o děti. Chování útočníků – kybergroomerů – vysvětluje například model sociálních dovedností (Olson et. al 2007), podle něhož útočníci navazují kontakty s dětmi, protože mají strach z navazování vztahů s dospělými. Vztahy s dětmi kybergroomerů vnímají jako méně ohrožující, cítí se bezpečněji než ve vztazích s dospělými.

Z hlediska věku a vzhledu si děti a dospívající často představují útočníka jako nevzhledného postaršího pána, který o jejich „životě a světě“ neví zhora nic. Ve skutečnosti však může být predátorem i pohledný osmnáctiletý chlapec, do něhož by to nikdo „neřekl“...

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

Je vůbec možné poznat kybergroomera podle obličeje?

Pokud si uděláme malý test a pokusíme se na níže uvedených fotografiích (obrázek č. 2) dle vzhledu vytipovat sexuálního útočníka, tak zjistíme, že jím může být opravdu v podstatě kdokoli. Mezi jedinci na fotografiích je umístěn skutečný sexuální útočník.

Obrázek č. 2: Identifikujte kybergroomera

Správnou odpověď na Váš tip naleznete pod níže uvedeným obrázkem.

Kybergroomerem je jedinec pod číslem **2**.

Manipulace dítěte v rámci kybergroomingu - etapy

Proces manipulace dítěte prochází čtyřmi základními etapami (příprava kontaktu – kontakt s obětí – příprava na osobní schůzku – osobní schůzka), během nichž útočník využívá velké množství manipulačních technik a postupů.

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

1. ETAPA - Příprava kontaktu

V této etapě útočník připravuje podmínky pro realizaci manipulace oběti. Jedním z velmi často pozorovaných postupů útočníka – kybergroomera je vytvoření falešné identity. Útočník o sobě uvádí nepravdivé osobní údaje, jako jsou jméno, příjmení, věk či fotografie obličeje. Manipulátoři jsou obvykle podstatně starší než vyhlédnuté oběti, proto si svůj věk dle potřeby upraví a doplní o odpovídající fotografii.

Identita útočníka může existovat v několika základních formách:

Falešná identita

A. Statická identita – útočník si vytvoří jednu falešnou identitu, prostřednictvím které oslovuje vybrané oběti (například uživatelský profil na Facebooku).

B. Dynamická identita – útočník si svou identitu upravuje dle potřeby, může tedy vystupovat pod několika přezdívkami/nicky/avatary.

POZOR - Útočník může využívat více identit!

Falešná autorita

Někdy útočníci nevystupují jako fyzické osoby, ale jako **falešné authority**. Vydávají se například za představitele firem (jednatele, ředitele, manažery), které vytipovaným obětím (dětem) přinesou nějaký užitek.

2. ETAPA - Kontakt s obětí

Ve druhé etapě manipulace útočník navazuje kontakt s obětí a dále pracuje na budování a prohlubování virtuálního vztahu.

Charakteristickým rysem chování kybergroomera je tzv. **efekt zrcadlení** (mirroring). Predátor napodobuje oběť ve snaze prolomit zábrany, chová se jako její zrcadlový odraz. Pokud oběť útočnickovi sdělí, že se cítí například osamělá a má nějaké problémy a starosti, predátor odpoví, že má podobné problémy a plně ji chápe. Nabízí jí, že se mu může s důvěrou svěřit. Díky efektu zrcadlení útočník u oběti navozuje pocit přátelství či kamarádství, který oběti pomůže překonat strach z komunikace s neznámou osobou.

Kromě osobních údajů (jméno, věk, fotografie) se predátor snaží zjistit další informace – například jméno školy, kterou žák/žákyně navštěvuje, oblíbené celebrity, zájmy a záliby apod. Tyto údaje pak slouží útočnickovi k sestavení obecného **profilu oběti**. Při sestavování profilů vycházejí jak z údajů, které jim prozradila oběť, tak ze záznamů, jež našli na internetu v rámci vyhledávání.

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

K tomu, aby útočník navázal s obětí co nejužší vztah, často využívá různé formy **úplatků a „dárečků“**, mezi které patří peníze, kredit do mobilního telefonu, moderní technika (mp3 přehrávače, mobilní telefony), počítačové hry, značkové oblečení apod. Tyto úplatky mohou pomoci ověřit osobní údaj, který útočník od oběti získal (např. telefonní číslo či adresu oběti, na kterou zašle úplatek), a také zvýšit důvěryhodnost kybergroomera. Úplatek útočnickovi může sloužit také k získání nejcitlivějšího údaje, kterým je fotografie obličeje dítěte.

V této etapě kybergroomingu se snaží útočník velmi často postupně **snižovat zábrany dětí a mládeže v oblasti sexuality postupným zaváděním sexuálního obsahu do konverzace**. Tím může být v první řadě diskuse o lidské sexualitě, sexuálním životě rodičů, může docházet také k tomu, že útočník dítěti nabídne různé erotické či pornografické materiály, například proto, aby vzbudil jeho zájem a snížil jeho stud. Útočník samozřejmě usiluje o získání fotografií či videozáznamů obnažené oběti (například se snaží přimět oběť k tomu, aby se mu ukázala na webkameru nebo aby mu zaslala své nahé fotografie). Pokud predátor získá tyto vysoce citlivé materiály, může je využít k vydírání dítěte/nezletilého (více např. Berson 2002).

Ochota svěřit se neznámému člověku na internetu je díky anonymitě podstatně vyšší, než je tomu v reálném životě. Na internetu totiž neneseme bezprostřední důsledky, které může naše sdělení vyvolat (v reálném světě důsledky svého chování neseme). Útočník ochotu oběti svěřit se s důvěrnými informacemi využívá ve svůj prospěch. Postupně se pro dítě stává nezastupitelným kamarádem, jediným, komu se dítě svěřuje se svými problémy, a stává se pro dítě **„exkluzivním přítelem“**.

3. ETAPA - Příprava na osobní schůzku

V této etapě již útočník disponuje diskriminujícími informacemi a osobními údaji oběti a plánuje osobní schůzku. I v této etapě využívá techniky cílené manipulace.

Technika překonávání věkového rozdílu mezi útočníkem a obětí

Příklad této techniky: Útočník komunikuje s obětí několik týdnů pod falešnou identitou, v rámci které o sobě tvrdí, že je nezletilý. Po čase si oběť i útočník dohodnou osobní setkání. V den schůzky sdělí útočník (v roli nezletilého) oběti, že si zlomil nohu, ale že schůzku mohou i tak zrealizovat. Útočník sdělí oběti, že přijede tatínek (samotný útočník) a vyzvedne oběť.

Vyhrožování a vydírání oběti

Ve chvíli, kdy má predátor o oběti dostatek informací a citlivých materiálů, může se pokusit pozvat ji na osobní schůzku. Pokud oběť odmítne na schůzku dorazit, útočník ji začne vydírat. Vyhrožuje, že o ní zveřejní kompromitující materiály – například zašle nahé

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

fotografie jejím kamarádům, přátelům a rodičům, případně tyto materiály vytiskne a vyvěsí v okolí bydliště a školy oběti.

4. ETAPA - Osobní schůzka

Osobní schůzka je hlavním cílem kybergroomera.

První schůzka útočníka s obětí může být úplně nevinná, nemusí ještě dojít k sexuálnímu či jinému zneužití oběti. Útočník si může na schůzce pouze ověřit, zda je oběť skutečně nezletilá. Na schůzce rovněž může útočník prohloubit navázaný vztah s obětí dalším dárkem (úplatkem). Oběť tak nabude dojmu, že je útočník neškodný a že je skutečně tím „exkluzivním kamarádem“, za kterého se na internetu vydával. K útoku může dojít až po několika osobních schůzkách.

Útok (sexuální útok, fyzický útok apod.) má pro oběť nedozírné následky. Jak v oblasti fyzické, tak zejména v oblasti psychické. Pokud má kybergroomer dostatek účinných nástrojů pro manipulaci, může oběť donutit k opakovaným schůzkám, na kterých útoky pokračují.

Vybrané případy kybergroomingu

V zahraničí i v České republice bylo zaznamenáno mnoho případů kybergroomingu. Níže uvádíme vybrané (nejzávažnější) případy, které se odehrály v České republice.

Martin Mertl a Milan Machát (Česká republika, 2013)

Mezi nejzávažnější případy kybergroomingu zaznamenané v České republice patří kauza homosexuálně orientovaných vedoucích Junáku Martina Mertla (22 let) a Milana Macháta (20 let). Prostřednictvím sociální sítě Facebook vytvořili profil fiktivní dívky. Pomocí tohoto profilu navázali kontakt s 12letým heterosexuálním chlapcem, který chodil do jejich oddílu. Postupně chlapci pod falešnou identitou psali, jak se jim líbí, a postupně si s ním utvořili vztah. Chlapec se po čase chtěl s dívkou sejít, musel však podat „**důkazy lásky**“:

1. **nahou fotografii a**
2. **fotografii z homosexuálního sexu.**

Fiktivní dívka pak chlapce prostřednictvím Facebooku vydírala.

Vedoucí z oddílu souhlasili, že mu s opatřením „důkazů lásky“ pomohou. Provozovali sex a fotili se. Po zhlédnutí filmu Seznam se bezpečně 1 chlapec celou situaci nahlásil...

Došlo k rozkrytí případu. Podle obžaloby skautští vedoucí z Ústí nad Labem zneužili celkem **39 chlapců**. Oba pachatelé byli odsouzeni k **10 letům** odnětí svobody.

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

„Docházelo k análnímu styku, orálnímu styku, točení videa, fotografování nahého těla,“ vypověděla matka týraného chlapce. Chlapci hrozili, že pokud jim nebude po vůli, jeho fotografie pošlou všem kamarádům a spolužákům. Ze strachu je poslouchal na slovo. „Když končily schůzky, tak si chlapce nechali v klubovně a tam vlastně docházelo k tomu zneužívání,“ vypověděla matka (Chlapce z Ústí sexuálně zneužívali vedoucí ve skautu! Vymysleli na něj léčku na internetu 2013).

Obrázek č. 3: Pachatelé Martin Mertl a Milan Machát. Zdroj: MAFRA

Na základě výše uvedeného případu vznikl film **Seznam se bezpečně 3**, který je možno stáhnout, případně přímo zhlédnout na www.seznamsebezpecne.cz. Na uvedených stránkách lze zhlédnout i filmy **Seznam se bezpečně 1** a **Seznam se bezpečně 2**. Cílem filmů je upozornit na nebezpečí skrytá za nejrůznějšími identitami na internetu a naučit děti řešit situace, do kterých se mohou dostat.

Pavel Hovorka (Česká republika, 2008)

Další závažnou kauzou, která se odehrála v České republice, je případ usvědčeného devianta Pavla Hovorky. Pavel Hovorka, vrátný v pražských tiskárnách, byl v roce 2008 odsouzen za pohlavní zneužívání, vydírání, svádění k pohlavnímu styku a ohrožování mravní výchovy mládeže. Trestné činy se týkaly **20 nezletilých chlapců, 8 z nich muž opravdu k sexuálnímu styku donutil**. Byl odsouzen na **6,5 roku** odnětí svobody (**původní trest 8 let mu byl zmírněn u odvolacího soudu**).

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

Obrázek č. 4: Pachatel Pavel Hovorka. Zdroj: Petr Merta

Soud vrátného Hovorku uznal vinným, že od roku 2005 do svého zatčení v roce 2007 zneužil dvě desítky nezletilých chlapců, které si vybíral z řad dětí z dětských domovů anebo je kontaktoval přes internetové seznamky (zejména na serveru Lide.cz), s některými také chatoval. Oběti lákal na fiktivní soutěž „**Dítě VIP**“, v rámci které vítězům sliboval, že stráví dva týdny v Praze a získají zajímavé soutěžní ceny.

Řadu obětí, které dorazily na osobní schůzku, přiměl k pohlavnímu styku. Za pohlavní styk dětem nabízel peníze, některé také vydíral. Zneužití chlapce si fotografoval a natáčel videokamerou. Chlapcům pak hrozil, že vyzradí jejich homosexuální orientaci a zveřejní jejich nahé fotografie (některé mu za úplatu posílali, některé pořídil sám), pokud jej nebudou dále navštěvovat. Někteří se bránili, a tak je podle obžaloby znásilnil (Třeček, Šťastný 2009).

Z projevu státní zástupkyně: „*Obžalovaný na rozkládacím lůžku ve vrátnici tiskárny, kde pracoval jako strážce, k poškozenému, kterého nejprve líbal po těle, přilehl zezadu, až dosáhl análního styku,*“ popsala státní zástupkyně jeden z osmadvaceti Hovorkových trestných skutků. Protože si Hovorka své oběti často fotil, využíval toho k dalšímu setkávání s chlapci. „*Vyhrožoval poškozenému, že dá okolí vědět o jeho homosexuální orientaci, aby ho přesvědčil k dalším stykům,*“ dodala státní zástupkyně.

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

Ochrana před kybergroomingem

Pravidla pro děti a mládež

1. **Nenechte se oklamat sliby virtuálních útočníků** (mohou vám slibovat lásku, pokračování vztahu v reálném světě, peníze, dárky apod.). Uvědomte si, že lidé na internetu mohou lhát!
2. **Všímejte si nesrovnalostí v komunikaci s kyberútočníky** (útočník například udává různý věk, mění informace, které vám o sobě sdělil dříve apod.).
3. **Uvědomte si, proč by někdo chtěl za každou cenu udržet internetový vztah nebo obsah komunikace v tajnosti.**
4. **Vytyčte si své osobní hranice s ohledem na kybersex.**
5. **Nepřijímejte ani neodesílejte jiným uživatelům materiály sexuální povahy.**
6. **Ve virtuálním prostředí nikomu nesdělujte své osobní údaje** (zejména své fotografie).
7. **Nikdy nechoďte na osobní schůzku, aniž by o ní věděli rodiče.** Uvědomte si, co všechno se vám na schůzce může stát a jak může být schůzka riskantní.
8. **Dejte si pozor na to, s kým se bavíte a o čem. Internetová komunikace vypadá jako anonymní, ale není.** Nechcete přece, aby vás „internetový známý“ např. vystopoval v reálném světě, nebo aby vás nutil dělat něco, co dělat nechcete.

Pravidla pro rodiče

1. **Komunikujte se svými dětmi o tom, co dělají na internetu.** Uvědomte si, že i když je vaše dítě v bezpečí doma a sedí u počítače, nemusí to znamenat, že je v bezpečí!
2. **Počítač dítěte nechejte na veřejně dostupném místě,** například v obývacím pokoji, kde jej můžete namátkou kontrolovat.
3. **Vysvětlete dětem, jaká rizika může internet představovat.** Využijte skutečných případů z celého světa, ukažte dětem fotografie obětí, popište jim jejich příběh.
4. V případě, že se vaše dítě dostane do problémů spojených s kybergroomingem, kyberšikanou či dalšími nebezpečnými komunikačními jevy, **nepoužívejte nefunkční metodu zákazu práce s počítačem a internetem! Uvědomte si, že když dítěti doma zakážete počítač a internet, najde si jinou cestu, jak se k těmto nástrojům dostat** (u kamaráda, ve škole, prostřednictvím mobilního telefonu atd.).

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

Literatura

BERSON, Lilene H. Grooming Cybervictims: The Psychosocial Effects of Online Exploitation for Youth. In: *University of South Florida, USA* [online]. 2002 [cit. 2014-09-22]. Dostupné z: <http://www.cs.aukland.ac.nz/~john/NetSafe/l.Berson.pdf>

KOPECKÝ, Kamil. *Kybergrooming*. Olomouc: Net University, 2010. ISBN 978-80-254-7573-7

O'CONNELL, Rachel. *A Typology of Child Cyberexploitation and Online Grooming Practices*. Preston: University of Central Lancashire. [online]. 2001 [cit. 2014-09-24]. Dostupné z: http://netsafe.org.nz/Doc_Library/racheloconnell1.pdf

Child Exploitation and Online Protection Centre (CEOP). [online]. 2008 [cit. 2014-09-26]. Dostupné z: http://www.ceop.gov.uk/mediacentre/pressreleases/2008/ceop_12092008.asp

LAMB, Ssharon a Lyn Mikel BROWN. *Packaging Girlhood: Rescuing Our Daughters from Marketers' Schemes*. 1st ed. USA: St. Martin's Griffin, 2007.

KOPECKÝ, Kamil, René SZOTKOWSKI a Veronika KREJČÍ. *Rizikové formy chování českých a slovenských dětí v kyberprostoru*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. ISBN 978-80-244-4861-9.

SZOTKOWSKI, René, Kamil KOPECKÝ a Veronika KREJČÍ. *Nebezpečí internetové komunikace IV*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3911-2

CHOO, Kim-Kwang Raymond. *Online child grooming: a literature review on the misuse of social networking sites for grooming children for sexual offences*. Australian Institute of Criminology, [online]. 2009 [cit. 2014-09-28]. Dostupné z: <http://www.aic.gov.au/documents/3/c/1/%7B3c162cf7-94b1-4203-8c57-79f827168dd8%7Drrpp103.pdf>

OLSON, Loreen N., Joy L. DAGGS, Barbara L. ELLEVOLD a Teddy K. K. ROGERS. Entrapping the innocent: toward a theory of child sexual predators' luring communication. In: *Communication theory*. 2007, roč. 17, č. 3, 231–251.

CARTER, Helen. Merseyside police refers itself to IPCC over Facebook killer Peter Chapman. In: *The Guardian* [online]. 2010 [cit. 2014-09-29]. Dostupné z: <http://www.theguardian.com/uk/2010/mar/09/merseyside-police-peter-chapman-facebook>

GUY, Patrick. Facebook suspect's ex: He 'killed my double'. In: *The Sun* [online]. 2009 [cit. 2014-07-29]. Dostupné z: <http://www.thesun.co.uk/sol/homepage/news/2704262/Facebook-suspect-killed-my-double.html> 2009

Chlapce z Ústí sexuálně zneužívali vedoucí ve skautu! Vymysleli na něj léčku na internetu. In: *TN.cz* [online]. 2013 [cit. 2014-09-30]. Dostupné z: <http://tn.nova.cz/zpravy/cernakronika/chlapce-sexualne-zneuzyvali-vedouci-ve-skautu-vymysleli-na-nej-lecku-na-internetu.html>

TŘEČEK, Čeněk a Jiří ŠŤASTNÝ. Deviant Hovorka se dočkal za zneužití dvaceti chlapců mírnějšího trestu. In: *iDNES.cz* [online]. 2009 [cit. 2014-09-30]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/odvolaci-soud-rozhodne-o-trestu-za-zneuzeni-jednadvaceti-chlapcu-p9q-/krimi.asp?c=A090526_073207_krimi_cen